

3 Лю Цзиньянь. Сравнительное исследование развития китайского и зарубежного массового спорта [J]. Журнал Харбинского института физического воспитания, 2011 (2): 1-5.

4 Юй Жунцзюань, Тан Цзилань. Теоретическое построение трансформации способа развития массового спорта в Китае [J]. Журнал Чэндуского Института физического воспитания, 2014 (5): 1-5. v

ТҮЙІН

Мақалада шетелдік бұқаралық спорт пен қытайлық бұқаралық спорттың пайда болуы мен дамуы егжей-тегжейлі талданған, сонымен қатар құндылық бағдарлары, спорттық зерттеулермен бұқаралық спорттың даму сипаттамаларын салыстырмалы талдаудың үш аспектісі көрсетілген. Сондай-ақ, Қытайдағы бұқаралық спортты дамыту проблемаларын талданған және Қытайдағы көптеген ауқымды халықаралық спорттық іс-шаралардың мүмкіндіктерін келтірілген. Нәтижесінде қытайдың ұлттық дене мәдениетінің қазіргі жағдайы объективті түрде анықталды.

RESUME

The article analyzes in detail the emergence and development of foreign mass sports and Chinese mass sports, and also highlights three aspects of the comparative analysis of the peculiarities of the development of mass sports with value orientations, sports and sports research. It also analyzes the development challenges of grassroots sports in China and exploits the opportunities provided by many large-scale international sports events in China. As a result, the current state of the Chinese national physical culture is objectively ascertained.

ӘОЖ 338.43

Жеткергенова А.Ф., МГМУФ-11

Қазамбаева А.М., э.ғ.к., доцент

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ.

АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДІ ТИІМДІ БАСҚАРУ ЖӘНЕ ОНЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация

Мақалада экономиканы тиімді басқару мәселелері қарастырылған. Нарықтық қатынастарға көшумен басқару әдістеріне көзқарастар күрт өзгерді. Меншік нысандары мен шаруашылық жүргізу жағдайларының өзгеруі жағдайында тұтынушылардың қажеттіліктері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру, олардың басымдықтарын білу және нарық талаптарына бейімделу бірінші орынға қойылады.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы, инновация, стратегиялық даму, агроөнеркәсіптік кешен, мемлекеттік қолдау.

Стратегиялық менеджмент - бұл стратегиялық шешімдерді қабылдау және іске асыру процесі, оның орталығы - кәсіпорынның өзінің ресурстық әлеуетін сыртқы операциялық ортаның мүмкіндіктері мен қауіптерімен салыстыруға негізделген стратегиялық позицияны таңдау. Стратегиялық менеджмент әсіресе инновациялық тәуекел жағдайында тиімді. Қазіргі жағдайда ұйымда әзірленген стратегияның болмауы оны басқаруды қиындатады. Нарықтық экономика жағдайында кәсіпорын өзі сыртқы ортаның параметрлерін, тауарлар мен қызметтердің номенклатурасын, бағаларын, жеткізушілерін, өткізу нарықтарын, оның ұзақ мерзімді мақсаттары мен оларға жету стратегиясын өзі анықтап, болжап отыруы керек. Бұл жұмыс стратегиялық жоспарлаудың мазмұны болып табылады [1].

Стратегиялық жоспарлаудың қажеттілігін анықтайтын факторлар:

- басқарудың жаңа әдістерін, жүйелері мен тәсілдерін іздеу мен пайда болуын ынталандыратын сыртқы ортадағы жылдам өзгерістер;
- қаржылық және өндірістік топтар мен технологиялық өзара байланысты кәсіпорындарды құратын интеграциялық процестерді дамыту;
- ұлттық айырмашылықтар мен артықшылықтар жойылатын әлемді тұтас қарастыратын стандарттауды дамыту.

Қазақстанның 2050 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары ұзақ мерзімді басымдықтарды (ұлттық қауіпсіздік, экономикалық өсу және т.б.) іске асыруды көздейді, бұл елдің ұзақ және орта

мерзімді (2020 жылға дейін) даму жоспарларын құруға негіз болды. Қазақстандағы стратегиялық жоспарлаудың мысалы ретінде Мемлекет басшысының «Қазақстан - 2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі Ұлттық іс-қимыл жоспары. Стратегиялық даму жоспары республиканы экономикасы қарқынды дамып келе жатқан әлемдегі ең қауіпсіз, тұрақты, экологиялық тұрақты мемлекеттердің біріне айналдыруға бағытталған республиканың ұзақ мерзімді даму жолын көрсетті [2].

Отандық агроөнеркәсіптік кешенді одан әрі дамыту мәселелерін қарастыра отырып, бұл салаға әзірленген және іске асырылатын заманауи бағдарламалар түрінде мемлекет тарапынан айтарлықтай көлемде қолдау көрсетілетінін атап өткен жөн. Агроөнеркәсіптік кешеннің басты мақсаты - ішкі нарықтың 80% -на дейінгі бөлігін өзінің азық-түлік және отандық өнімдерімен қамтамасыз ету. Сонымен, Қазақстанды дамытудың 2021 жылға дейінгі стратегиялық жоспарына сәйкес аграрлық сектордың экспорттық әлеуеті жалпы экспорт көлемінде 8% -ға дейін өседі деп күтілуде. Агроөнеркәсіптік кешендегі еңбек өнімділігі кем дегенде 2 есеге артады, ал ет өңдеу үлесі 27%, сүт - 40%, жемістер мен көкөністер - 12% дейін өседі.

2017-2021 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту бағдарламасы аясында. АӨК субъектілерін субсидиялау арқылы ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау көлемін 4,5 есеге арттыру көзделуде. Жерді және суармалы суды тиімді және ұтымды пайдаланудың арқасында суармалы жердің көлемі ұлғаюы керек. Биыл ол 1,44 млн га, 2019 жылы - 1,47 млн.га, 2020 жылы - 1,5 млн га құрайды. Білғалды үнемдейтін технологиялар арқылы өсірілетін дәнді дақылдар алқабын биыл 50% -дан 2022 жылы 55% -ға дейін ұлғайту жоспарлануда[3].

Мемлекеттік реттеу - бұл мемлекеттің экономикалық өмірге қатысуының негізгі формаларының бірі. Жүйелі көзқарас тұрғысынан агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу оның мақсаттарын, міндеттерін, объектілерін, субъектілерін, функцияларын, деңгейлерін, өкілеттіктерін, ауылшаруашылық кәсіпорындарын қолдаудың реттеу құралдары мен ресурстарын үйлестіруге негізделген (1 кесте).

Кесте 1 - Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу жүйесі

Міндеттері	<ul style="list-style-type: none"> - мемлекет пен ел тұрғындарының азық-түлік қауіпсіздігін қол жетімді тамақ өнімдерімен қамтамасыз ету; - ауыл шаруашылығының тұрақты дамуына ықпал ету; - жер және су ресурстарын ұтымды пайдалану; - ауылшаруашылық тауар өндірушілеріне экономиканың басқа салаларындағы шаруашылық жүргізуші субъектілермен салыстырғанда табыс алу үшін тең жағдайлар жасау;
Тапсырма	<ul style="list-style-type: none"> - ауыл шаруашылығының табиғи әлеуетін сақтау және жақсарту; - ауылдық жерлерді тұрақты дамыту; - адамның дамуы; - материалдық-техникалық қамтамасыз ету жүйесін құру; - АӨК инфрақұрылымдық қолдау.
Функциялар	<ul style="list-style-type: none"> - нормативтік (агроөнеркәсіптік кешендегі қаржылық-экономикалық қатынастарды реттеу, қоршаған ортаны қорғау); - ынталандырушы (азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін өнімнің өндіріс көлеміне қол жеткізу үшін ынталандыру жасау); - бақылау (ауылшаруашылық және өнеркәсіп өнімдері бағаларының паритетінің сақталуын бақылау); - кадрлармен қамтамасыз ету (агроөнеркәсіптік кешен үшін кадрларды даярлау және қайта даярлау); - құқықтық қолдау (зандар, қаулылар, стандарттар).
Әдістері	<ul style="list-style-type: none"> - экономикалық; - тікелей және жанама реттеу; - нормативтік; - бағдарламалық және индикативті; - бухгалтерлік баланс.
Құралдары	<ul style="list-style-type: none"> Әкімшілік реттеу - монополияға қарсы саясат; - фитосанитарлық, ветеринарлық, экологиялық бақылау; - стандарттау, лицензиялау;

	<ul style="list-style-type: none"> - өндіріске және экспорт-импортқа квоталар. Экономикалық реттеу - бюджеттік қолдау; - несиелік және қаржылық саясат; - салық саясаты; - бағаны реттеу; - тауарлар мен сатып алуларға араласу, мемлекеттік тапсырыс; - сыртқы экономикалық қызметті кедендік-тарифтік реттеу.
Құрылымы	<ul style="list-style-type: none"> - ұйымдастырушылық және әкімшілік; - қаржылық-экономикалық; - технологиялық және экологиялық; - әлеуметтік.
Деңгейі	<ul style="list-style-type: none"> - халықаралық - ұлттық - аймақтық - жергілікті

Аймақтың агроөнеркәсіптік кешенінің қазіргі жағдайының ең өткір мәселелерін анықтау үшін ауылшаруашылық өндірісінің факторларын бағалау жүргізілді. Ауылшаруашылық өндірісінің табиғи факторын талдағанда, ауылшаруашылық мақсатындағы жерлердегі табиғи әлеует тиімді пайдалану мүмкіндіктерінен әлдеқайда асып түспегенін анықтауға болады. Жер саясатындағы маңызды бағыттардың бірі - ауылшаруашылық жерлерін мақсатты пайдалану қағидатын сақтау. Осыған байланысты, аталған жерлерді қорғау механизмін заңнамалық тұрғыдан айқындап, ауылшаруашылық жерлерінің бағалы және ерекше құнды жерлерін алып қоюдың қол жетімсіздігі мен сақталуы үшін жауапкершіліктің мәселелерін көрсете отырып, оларды басқа санаттарға ауыстыруға шектеулер енгізу, айтарлықтай күшейту қажет. ауылшаруашылық жерлерінің мақсатсыз пайдаланылуына, топырақтың деградациясына әкелетін агротехникалық талаптардың сақталмауын мемлекеттік ведомстволық бақылау. Материалдық-техникалық факторды бағалау отандық агроөнеркәсіптік кешеннің өндірістік-техникалық әлеуетінің одан әрі нашарлауын, қолданыстағы машина-трактор паркіне жүктеме артып келе жатқандығын, ауылшаруашылық кәсіпорындарының техникалық жарақтануы төмен екенін көрсетті. Нарықтық реформалар кезеңінде ұлттық экономикаға күрделі салымдардың көлемі 4 есеге, агроөнеркәсіптік кешенде 20 есеге азайды. Ауыл шаруашылығындағы негізгі құралдардың тозуы 45%, ауылшаруашылық машиналарының - 80% жетеді.

Агроөнеркәсіптік кешеннің адам факторын талдау кезінде ауылшаруашылық кәсіпорындарын кадрлармен қамтамасыз етудің сыни жағдайы анықталды. Бұл ауылдағы күрделі демографиялық жағдайға байланысты. Жақын болашақта Қазақстанның ауыл тұрғындарының азаюы жалғасады және қолданбалы экономиканы зерттеу орталығының болжамдары бойынша 2019 жылғы 85% құрайды, ал 2050 жылға қарай - 50%. Ауыл тұрғындарының азаюымен қатар оның қартаюы жүруде. Еңбекке қабілетті жастағы ауыл тұрғындарының (16-29 жас) кіші тобының мөлшері мен оның үлкен тобының (әйелдер үшін 45-54 жас, ерлер үшін 45-59 жас) арасындағы арақатынас максималды қатынасқа жетті 1997 жылы 1,53. Биылдан бастап еңбекке қабілетті халықтың үздіксіз қартаюы байқалады және болжамға сәйкес осы онжылдықтың соңында (2019) жас және ересек топтардағы еңбекке қабілетті ауыл тұрғындарының саны теңестіріледі. Еңбекке қабілетті ауыл халқының жас тобының үлкен топқа қатынасы 0,25 құрайды, 2025 ж. бұл коэффициент 0,85-ке тең болады. Ауылдағы ең күрделі мәселелердің бірі - жастардың 18-ден 35 жасқа дейінгі жастарға негізделген қалаларға жаппай қоныс аударуы. Агроөнеркәсіптік кешеннің әлеуметтік саласындағы қазіргі жағдай, ауылшаруашылық еңбегінің құнсыздануымен, оны дамытудың мотивациялық тетіктерінің әлсіреуімен, ауылдық жерлерде өмірдің әлеуметтік қолайлы жағдайларының болмауымен көрініп, шекті мәндерге жақындады және ауылдық жерлерді тұрақты дамытудың әлеуметтік-экономикалық жағдайларын қалыптастырудың тежегіші болып табылады [4].

Ауылдың нығаюы, оның тұрғындарының әл-ауқатының өсуі ғана емес, жалпы ауылшаруашылық өндірісінің дамуындағы табыстар көбіне жеке шаруа қожалықтарын дамытудағы жетістіктерге байланысты. Ауылдағы ең тұрақты шаруашылық түрі - жеке қосалқы шаруашылықтар.

Жеке қосалқы шаруашылықтарды дамытудың заманауи тенденцияларын талдау оларда болып жатқан өзгерістер негізінен өндіріс жағдайының өзгеруімен байланысты екенін көрсетеді, бұл қоғамдық өндіріспен қатынастар мен экономикалық қатынастар сипатының өзгеруінің нәтижесі болып табылады. Соңғы жылдары жеке қосалқы шаруашылықтардың өзіндік ресурстық базасы біраз оң өзгерістерге ұшырағанымен, ол өзіне-өзі қызмет көрсетуге әлі дайын емес және жер өңдеуге, жем-шөп, ветеринарлық және басқа қызметтерге көмектесуге бағытталған.

Ауылшаруашылық кооперативтерін құрудың негізгі мақсаты - ауылшаруашылық өнімдерін өндіру және сату, сондықтан кооператив басшылығының алдында жеке шаруа қожалықтарын қажетті ресурстармен (жем, жанар-жағармай) қамтамасыз ету және табысты ұйымдастыру міндеті тұр өндірілген өнімді сату. Кооператив сонымен қатар кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыра алады - бөлшек сауданы ұйымдастырады, халықты өндірістік қызметтермен, көлік қызметтерімен қамтамасыз етеді [5]. Сонымен, зерттеу нәтижелері бойынша келесідей қорытындылар жасауға болады: агроөнеркәсіптік кешеннің мемлекеттік әкімшілігінің қызметі саланың дағдарыстан шығуына кедергі болатын проблемаларды жоюға, сондай-ақ тұрақтылықты ілгерілетуге бағытталуы керек. оның түзілімдерінің жұмыс істеуі. Мемлекеттік органдар басқарудың, экономикалық және әлеуметтік дамудың, агроөнеркәсіптік кешеннің тиімді жұмыс жасауының, атап айтқанда, жеке үй телімдерін одан әрі дамытудың мақсатты бағдарламаларын үйлестіру мен іске асырудың интеграцияланған жүйесін құруы қажет. өндірістік тиімділікті арттыруға бағытталған, оның ішінде кооперация мен ауыл шаруашылығының әртүрлі формаларын интеграциялауға бағытталған ұйымдастырушылық-экономикалық шаралар кешені. Осы мәселелерді шешу үшін агроөнеркәсіптік кешенді басқару жүйесі ресурстармен қамтамасыз ету, экономикалық жағдайларды жақсарту, маркетинг, инновациялық қолдау сияқты функцияларды тиімді орындауды қамтамасыз етуі керек.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Кайгородцев, А. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету факторы ретінде агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу // Транзиттік экономика. –2006. - № 1. - С. 20-23.
2. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан халқына жолдау. – 2017, қаңтар 17 // [Электронды ресурс]: <https://primeminister.kz/>. 10.05.2021.
3. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту және «Мемлекеттік бағдарламалар тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 19 наурыздағы № 957 Жарлығы
4. Бехнке, И.Ю. Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігінің дағдарысқа қарсы тұрақты дамуының мәселелері мен болашағы // Аль-Пари, - 2011. - 1 (65). - S. 47-52.
5. Есполов, Т.И., Куватов, Р.Ю., Керимова, У.К. Сыртқы нарықтармен интеграция жағдайында Қазақстан ауылшаруашылығының тиімділігін арттыру. // - Алматы: ҚазҰАУ жанындағы АӨК ғылыми-кеңес беру институты, 2004 ж.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы эффективного управления экономикой. Отношение к методам управления резко изменилось с переходом к рыночным отношениям. В случае изменения формы собственности и условий ведения бизнеса первоочередной задачей является удовлетворение потребностей и требований потребителей, знание их приоритетов и адаптация к требованиям рынка.

RESUME

The article deals with the issues of effective economic management. The attitude towards management methods has changed dramatically with the transition to market relations. In the event of a change in the form of ownership and the conditions for doing business, the primary task is to meet the needs and requirements of consumers, to know their priorities and to adapt to market requirements.

ӘОЖ 323 (574)

Зинаденов Ұ.Г., ЭС-11

Муталова Д.С., аға оқытушы, магистр

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ.

ЖӘНГІР ХАН АТЫНДАҒЫ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН АГРАРЛЫҚ-ТЕХНИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ ТАРИХЫ

Аннотация

Мақалада Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университетінің қалыптасуы және даму тарихы қарастырылады. Батыс Қазақстан ауыл шаруашылығы институтының қалыптасуының негізгі кезендері ашып көрсетіледі.

Түйін сөздер: білім беру жүйесі, институт, университет, ауыл шаруашылығы, техникалық